

FRANE PETRIĆ KOMENTATOR PETRARKE

SANJA ROIĆ

*(Filozofski fakultet,
Zagreb)*UDK 130.2:7:1(091)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 11. X. 1995.

1. Među filološkim spisima Frane Petrića sa stanovišta talijanske filologije u najzanimljivije pripada *Čitanje Petrarkina soneta* Ždrijelo i san (*Lettura sopra il sonetto di Petrarca La gola e il sonno*).¹ Riječ je o čitanju-komentararu VII. pjesničkog sastavka, soneta iz Petrarkina *Kanconijera*, odnosno *Rerum vulgarium fragmenta*.² Navest ćemo stoga sonet u originalu³ i u hrvatskom prijevodu:⁴

¹ Spis je tiskan u knjizi F. Patrizio. *La città felice. Il Barignano o dialogo d'onore. Discorso della diversità de' furori poetici. Lettura sopra il sonetto del Petrarca: »la gola, el sonno, e l'ociose piume«*, Giovan Griffio, Venezia, 1553. Kasnije Petrić nije objavljivao slične komentare.

Inače, njegovi pjesnički sastavci, ponajprije sonet kojim zaključuje dijalog *Il Delfino ovvero del bacio* (Delfino ili o poljupcu), nisu visoko ocijenjeni. Za potonji sonet, *Vidi Amor che nel bel candido seno* ovdje možemo spomenuti da je, bez obzira na pjesničku vrijednost, osoben autorski sastavak. Usp. Francesco Patrizi da Cherso, *Lettere ed opuscoli inediti* (Pisma i neobjavljena manja djela), ur. Danilo Aguzzi Barbagli, Istituto Nazionale degli Studi sul Rinascimento, Firenze, 1975, str. 164. Jedan Petrarkin stih (RVF, CLXXX, 9) navodi Petrić i u svojim tehničkim spisima (*Sopra l'arenamento del Po di Ferrara*), usp. Francesco Patrizi da Cherso, nav. djelo, str. 239 odnosno 317; riječ je o dvije verzije teksta.

² Prvi prijevod tog Petrićeva teksta na hrvatski, na poticaj prof. dr. Ljerke Schiffler, sačinila je autorica ovih redova. Prijevod je u rukopisu.

³ Usp. Francesco Petrarca, *Canzoniere*, Testo critico e introduzione di Gianfranco Contini. Annotazioni Daniele Ponchiroli, Einaudi, Torino (1964), 1980 (8. izdanje). Ovo kritičko izdanje na kojem se temelje i *Lecturae Petrarce* vjerno je Vatikanskom kodeksu 3195 *Kanconijera*, za koji je od 1886. godine utvrđeno da predstavlja definitivnu i velikim dijelom vlastoručnu redakciju teksta. Inače, u Petrićevu tekstu *Lettura...* transkripcija ovog soneta tek mjestimice odstupa od navedene. Našeg će čitatelja koji poznaje talijanski jezik možda iznenaditi odstupanja od suvremenih ortografskih pravila, no za toskansku varijantu talijanskog književnog jezika u 14. stoljeću forme su karakteristične.

⁴ Usp. Francesco Petrarca, *Kanconijer – Il Canzoniere*, priredio Frano Čale, SN Liber, NZ Matice hrvatske, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb–Dubrovnik, 1974. Prevoditelj VII soneta je Mate Maras, usp. nav. djelo, str. 21.

La gola e 'l somno et l'otiose piume
 ànno del mondo ogni vertú sbandita,
 ond'è dal corso suo quasi smarrita
 nostra natura vinta dal costume;
 et è sí spento ogni benigno lume
 del ciel, per cui s'informa humana vita,
 che per cosa mirabile s'addita
 chi vòl far d'Elicono nascer fiume.

Qual vaghezza di lauro, qual di mirto?
 Povera e nuda vai philosophia
 dice la turba al vil guadagno intesa.

Pochi compagni avrai per l'altra via:
 tanto ti priego piú, gentile spirto,
 non lassar la magnanima tua impresa.

* * *

Ždrijelo i san i danguba sred perja
 svaku su krepost prognali sa svijeta,
 pa nam je narav na stranpuće snijeta,
 s njena je tijeka loš običaj stjera;
 i tako zgasnu svaka blaga vjera
 u svjetlo s neba što nam život preta,
 da poput stvari čudesne se sreta
 tko rodit rijeku s Helikona smjera.

Tko želi mirtu, tko još želi lovor?
 »Bijedna i gola, ti, mudrosti, bježi«
 takav je mnoštva pohlepno govor.

Drugim ćeš putem imat malu družbu:
 stoga te molim, ljupka dušo, teži
 da veličajnu ne napustiš službu.

Zbog čega mladi Petrić izabire Petrarku? Zbog čega upravo taj njegov netom navedeni sonet? Zašto ga uključuje u svoje prvo važnije djelo, tiskano kao zbirka, *miscellanea*, kojim se predstavlja znanstvenoj javnosti? Koliko nam je poznato iz literature o Petriću, na ta pitanja još nije dan iscrpan odgovor.⁵

⁵ U svojoj studiji o Petriću Lina Bolzoni navodi samo da je *Čitanje...* pisano 1551. godine te da autor u njemu riječ po riječ otkriva skrivena značenja u jeziku i ritmu tog sjajnog soneta. Usp. Lina

Koliko nam je pak poznato iz literature o Petrarki, u nizu *Lectura Petrarce* ovaj sonet (RVF VII) još nije komentiran.⁶ No, to ne znači da sonet nije bio zapažen, čitan i komentiran, kako prije Petrićeva čitanja tako i u slijedećim stoljećima.⁷

Nakon prvih šest soneta – (a RVF, da se podsjetimo, broji 366 sastavaka), od kojih se prvi, RVF I, *Voi ch'ascoltate in rime sparse il suono*, obraća čitateljima i iznosi temu *Kanconijera* predstavljajući tako neposredno autora, dok ostali govore o pjesnikovoj zaljubljenosti (II i III), o rodnom mjestu ljubljene (IV), o njezinu imenu (V), o plamu pjesnikove strasti i Laurinoj vrlini – VII. sonet bitno odudara od prethodnih: tematski je usredotočen na usrdnu molbu prijatelju (ili prijateljici, ako slijedimo Foscola, no svakako trećoj osobi, izvan odnosa

Bolzoni, *L'universo dei poemi possibili. Studi su Francesco Patrizi da Cherso* (Univerzum mogućih epova. Studije o F.P. s Cresa), Bulzoni, Roma, 1980, str. 22. U knjizi Isidora Kamalića, *Francesco Patrizi* (sic!) (1529–1597) *nella cultura e soprattutto* (sic!) *nella poetica cinquecentesca* (F.P. u kulturi i nadasve u šesnaestostoljetnoj poetici), Novo Doba, Split, 1930, dijelu autorove doktorske disertacije obranjene na Sveučilištu u Fribourgu u Švicarskoj, nema nikakvih podataka o ovom Petrićevu djelu. O Petrićevu je čitanju do sada jedini kritički tekst objavila Ljerka Schiffler, *Petrićevo kritičko čitanje Petrarkina soneta »Ždrijelo i san«*, u: ista, *Iz hrvatske filozofske baštine*, Odjel za povijest filozofije Centra za povijesne znanosti u Zagrebu, Zagreb, 1980, str. 121–135. Autorica ističe da je Petrić jedan od prvih naših petrarkologa, a u Petrićevoj analizi vidi teologijsko-filozofijsku sintezu Platona i Augustina koja se očituje u prevođenju Petrarkinih simbola na jezik filozofije.

⁶ Konzultirali smo *Lecturae Petrarce I–VII* u izdanju Accademia patavina di scienze, lettere ed arti i Ente Nazionale Francesco Petrarca (izd. Olschki, Firenze). Koristit ćemo u ovom tekstu uobičajenu kraticu za Petrarcin *Kanconijer*, RVF (Rerum vulgarium fragmenta). Petrarkino se remek-djelo navodi i kao *Rime sparse* (Rasute rime), prema autorovoj definiciji iz RVF I, u 1. stihu.

Zahvalnost za aktualne podatke u talijanskoj kritici o RVF dugujem profesoru Massimu Marassiju, Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano, a za kritičko čitanje ovog teksta profesoru Žarku Muljačiću, Freie Universität, Berlin.

Rad je dovršen za vrijeme studentskog boravka u Berlinu 1995. godine, koji mi je omogućila zaklada *Alexander von Humboldt* iz Bonna.

⁷ U 16. stoljeću su RVF VII komentirali Vellutello i Daniello, uobičajeni egzegeti, a nakon Petrića Rinuccini (čitanje iz 1561, u izd. Torrentino). Prije Carduccija i njegova sintetičkog komentara (zajedno s Ferrarijem) valja svakako spomenuti književnike Vittorija Alfierija i Giacoma Leopardija. Ovaj potonji citira 10. stih: »Povera e nuda vai filosofia« (sic!) u svojoj bilježnici-dnevniku *Zibaldone*, 3383–3385 u: Giacomo Leopardi, *Tutte le opere*, uredio Walter Binni uz suradnju E. Ghidettija, Sansoni, Firenze, 1969, sv. II, str. 845–6. U kratkoj prozi pod naslovom *Parini ovvero della gloria* (Parini ili o slavi) Leopardi ponovo navodi »...filosofia, povera anch'essa e nuda come canta il Petrarca«, u: Giacomo Leopardi, *Operette morali*, uredio Cesare Galimberti, Guida, Napoli, 1986, str. 221–2. U rukopisu Leopardi, inače komentator jednog izdanja *Kanconijera*, upućuje na Petrarkin stih.

Ugo Foscolo u svojoj komentiranoj antologiji *Vestigi della storia del sonetto italiano dall'anno MCC al MDCCC* drži da je RVF VII odgovor na sonet Giustine Levi Perotti, kojim ga ona pita priliči li ženi težiti pjesničkoj slavi. Unatoč primjedbama kritičara, pa i nekim vlastitim opaskama, Foscolo veli: »sigurno je sonet *La gola, il sonno*,... Petrarca napisao kao stihovani odgovor ome« (misli na sonet *Io vorrei pur drizzar queste mie piume* koji se navodi u cijelosti). Usp. *Edizione nazionale delle opere di Ugo Foscolo*, vol. VIII, *Prose politiche e letterarie (1811–1816)*, L. Monnier, Firenze, 1933, str. 128. Tu je tezu, međutim opovrgnuo Carducci, ustvrdivši da se radilo o falsifikatu iz 16. stoljeća. Usp. G. Carducci, *Saggio sulle Rime di F. Petrarca sopra argomenti storici, morali e diversi*, Vigo, Livorno 1876, str. 3–4.

Petrarke i Laure), a i odnos spram čitatelja (»Voi...« iz I. soneta) biva u VII. sonetu prenesen na drugi plan, jer se odnosi na publiku, recipijente koji treba da prosude (ili pak osude) rad toga drugog pjesničkog ja.

Važnost ovog soneta očituje se dakako u njegovoj kolokaciji (Petrarkin izbor), te uobičajeno pomnoj autorovoj razradi foničke strukture sastavka.⁸ Svakako, nije slučajno što je Petrić odabrao upravo taj sonet za svoje čitanje: središnje mjesto što ga filozofija u njemu zauzima pojačano moralnim opaskama o aktualnom nestanku vrline omogućuju komentatoru daljnje insistiranje na toj polarizaciji u protureformacijskom duhu, čemu je i inače bio sklon, a odsustvo, gotovo prazno mjesto čitatelja zauzima, mogli bismo tako reći, novi »čitatelj«, Petrić sam. Činjenica što Petrić pristupa svojevršnom dijalogu s Petrarkom, odnosno što se priključuje Petrarkinu dijalogu s prijateljem, posve je u duhu renesansne tradicije kojoj obojica pripadaju: Petrarca kao njezin začetnik, ili bolje rečeno začetnik renesansnog humanizma, a Petrić kao predstavnik renesansne filozofije, koji filozofira u njezinoj tradiciji, a istodobno uspijeva biti originalan. Petrićevo čitanje stoga postaje svojevršnim dijalogom dvojice mislilaca,⁹ utemeljujući ga na vlastitoj stručnoj (filozofskoj) i moralnoj (identičnom etičkom stavu) kompetenciji. Time biva ponuđen i novi, virtualni četveročlani složeni odnos (Petrarca-prijatelj-Petrić-čitatelj), a imat ćemo ga na umu u daljnjem izlaganju.

U svom komentaru, što ga je 1899. sačinio zajedno sa Severinom Ferrarijem, prvih sedam soneta »za života gospe Laure« iz *Rima* Francesca Petrarke, Giosue Carducci, znameniti pjesnik, filolog i erudit devetnaestostoljetne Italije, iznosi sljedeće: (Autor) »ohrabruje prijatelja da nastavi studije književnosti i filozofije.

⁸ Proučavajući foničku strukturu *Kanconijera* Maria Picchio Simonelli je u prvoj kvartini VII. soneta zamijetila unutrašnji »protu-pjev« monoasonance:

*La gola e 'l sOmnO//et l'otiose piume
anno dal mOndO//ogni virtù sbandita
ond'è dal cOrsO//suo quasi smarrita...*

Usp. *Figure foniche dal Petrarca ai petrarchisti*, Licosa, Firenze, 1978, str. 36. Isticanje elegičnog vokala, pa i apostrofa koja se širi na cijeli prvi katren, pored evidentne vokativne funkcije, stoji i kao fonički odraz Petrarkine melankolije, očitovane u poeziji i pismima. Ta Petrarkina melankolija navješćuje melankoliju koja će kasnije postati jednom od temeljnih karakteristika modernog intelektualca.

⁹ Svjedoči o tome fundamentalno djelo Paula Oskara Kristellera, *Eight Italian Philosophers of the Italian Renaissance*, Stanford University Press, Stanford, 1964; usp. i dopunjeno njemačko izdanje *Ibid., Acht Philosophen der italienischen Renaissance*, Acta humaniora, Weinheim, 1986. Osmorica filozofa o kojima je riječ jesu: Petrarca, Valla, Ficino, Pico, Pomponazzi, Telesio, Patrizi i Bruno. Poglavlje posvećeno Patriziju (Petriću) je na str. 95–108, odnosno bibliografija na str. 163–4. Kristeller u svom djelu objedinjuje sveučilišna predavanja čiji je cilj bio obuhvatna, premda sažeta studija o filozofiji talijanske renesanse s obzirom na njezine glavne zastupnike, na temelju njihovih tekstova u duhovno-povijesnom kontekstu epohe.

– O tom sonetu postoje dva predavanja održana na Firentinskoj Akademiji, jedno Varchijevo od 15. travnja 1543. (Pr.fior.lez.vol.II), a drugo Ann. Rinuccinija (Firenze, Torrentino, 1561); jedno čitanje F. Patrizija¹⁰ (*La città felice* i drugi svesci, Venezia, Grifio (*sic!*), 1553)....¹¹

2. Na početku svoga »čitanja« Frane Petrić navodi cjeloviti Petrarkin sonet te prelazeći na komentar počinje ovako: »Ovaj je uzvišeni i čudesni sonet – a u tome su suglasni svi komentatori – Petrarca uputio jednom svom prijatelju (no tko je taj prijatelj ne zna se izvjesno)...«¹² Sonet je okarakteriziran – u Petrarkinu duhu – dvama pridjevima, kao »uzvišen i čudesan«, no kada je riječ o komentatorima, pored Varchija, za koga možemo pretpostaviti da ga je poznao, ostali nam nisu pregledni. Tek 1560. godine Petrić će objaviti predgovor ponovljenom izdanju djela Giulija Camilla Delminija (oko 1485–1544), jednom od znamenitih komentatora *Kanconijera*, ali ne i ovog soneta. No to ne znači da su mu Camillovi komentari Petrarke bili ranije nepoznati¹³. Osoba kojoj se Petrarca obraća nije s točnošću utvrđena, a Carducci u svom komentaru navodi da se svojedobno mislilo na Boccaccia, kao i na Levi Perottijevu, no te su hipoteze odbačene. Tek je G. Salvo Cozzo ukazao na vjerojatno dotad nepoznati i neobjavljeni Camillov komentar koji se nalazi u Vatikanskoj biblioteci i gdje stoji da bi taj prijatelj mogao biti Tommaso Caloria iz Messine, koji je to zaslužio zbog svojih latinskih studija.¹⁴ Tommaso iz Messine bio je doista Petrarkin prijatelj, prezime mu je bilo Caloiro (varijante Caloira, Caloria), a živio je između 1302. i 1341. Petrarca ga je bio upoznao u Bologni, za studija, oko 1322. godine. Znameniti je pjesnik bio veoma potresen Tommasovom preranom smrću u Messini, te u pismima njegovoj braći žali za njim i nalazi riječi utjehe (*Familiare*, IV, 10 i IV, 11), a spominje ga i u pismu IX, 2. Tommaso je spomenut i u *Trijumfu*

¹⁰ Odnosi se, dakako, na Franu Petrića. Petrićevo čitanje Petrarkina soneta citiramo u ovom radu prema našem prijevodu u rukopisu (usp. bilj. 2 u ovom radu).

O Petrićevu odnosno Patrizijevu porijeklu, imenu i kasnijim mitovima oko toga usp.: Cesare Vasoli, *A proposito di Francesco Patrizi, Gian Giorgio Patrizi, Baldo Lupatino e Flacio Illirico. Alcune precisazioni*, u: *L'umanesimo in Istria*, ur. Vittore Branca i Sante Graciotti, Olschki, Firenze, 1983, str. 37–61. Inače, najčešće se navodi Petrićevo pismu Valoriju iz 1587. kao potvrda njegova stava o vlastitom imenu, domovini i slavenskom porijeklu.

¹¹ Usp. Giosue Carducci, *Edizione Nazionale delle Opere*, XXX tom, *Ricordi autobiografici. Saggi e frammenti*, Zanichelli, Bologna, 1961. (pretpisak), str. 281–285. Carducci (1835–1907) je bio i prvi talijanski nobelovac, ali i glasoviti filolog i izdavač starih tekstova.

¹² Usp. prijevod, str. 2. Usp. bilj. 13 u ovom radu.

¹³ Upravo će Petrić Camillu Delminiju dati nadnevak »il divino«, »božanski«.

¹⁴ Usp. G. Carducci, nav. djelo, isto i, opširnije o tome, Francesco Lo Parco, *Francesco Petrarca e Tommaso Caloiro all'Università di Bologna*, Galeati ed., Imola, 1932, str. 126. Tekst Salva Cozzija, *Il sonetto del Petrarca: La gola e 'l sonno et l'otiose piume, secondo il codice vaticano 3195* bio je tiskan u časopisu *Cultura*, 1888, vol. 9, nn. 15–16. Delminijev je komentar prepisan u dva izdanja *Kanconijera*, iz 1501. i 1514. godine.

Ljubavi.¹⁵ Petrić veli da se Petrarkin prijatelj »...pritisnut siromaštvom – očitovao da želi napustiti proučavanje filozofije i posvetiti se nekom korisnijem nauku koji donosi veće plodove.«¹⁶ Ono što je karakteristično za Petrićevo čitanje soneta jest vrlo brzo odustajanje od pukog komentara i osvjetljavanja pojedinih »tamnijih« mjestu u sastavku. Jer, njemu se – kako sam veli – čini da u prvih 12 stihova soneta Pjesnik želi navesti razloge koji su u ljudskim dušama proizveli »toliki prezir spram svete filozofije«, a u posljednja dva iznosi pohvalu prijatelju koja je ovom potonjem trebala biti milija od bilo čega drugog. I tu Petrić ističe kako komentatori zaboravljaju ono najvažnije, a to je da je Petrarca bio plaoničar – pa tako i ne mogu na pravi način komentirati ni ovaj, a ni druge njegove pjesničke sastavke.

Ovaj sonet, ističe naš komentator, »ne pripada ljubavnoj tematici, a ni namjera mu nije tajnovita«: on naime obiluje »tajnovitom i dubokom platoničkom filozofijom i teologijom.«¹⁷ Nakon te premise Petrić u punom smislu te riječi preuzima ulogu privilegiranog komentatora VII. Petrarkina soneta u svjetlu platoničke filozofije.

U vezi s dvama prvim stihovima – a ističući dvojnu ulogu imeničkog para »ždrijelo i san« (uobičajenu pojavu Petrarkina dualizma/dvojnosti, odmah zatim potvrđenu pluralizmom/trojnošću navođenjem »dangube sred perja«) – Petrić izlaže pravi mali platonički traktat o tri duše, odnosno tri snage, vegetativnoj, osjetilnoj i umnoj,¹⁸ pri čemu je ona prva svojstvena i biljkama, spominjući i pjesnike koji su pjevali o ljudima pretvorenim u biljke (tu Petrić vjerojatno misli na drevne autore, poput pitagorejaca ili Ovidija, a izričito navodi Ariosta i Dantea). Zanimljiva je Petrićeva opaska da bi »Dante filozofski bio bolje učinio da je rekao kako su se u šumu pretvorili pohotljivci i proždrljivci, a ne oni što su sami sebi oduzeli život.«¹⁹ Ždrijelo u Petrarke, prema Petriću znači »ili pre-

¹⁵ Taj je rano preminuli Petrarkin kolega ostao zabilježen u stihovima *Trijumfa Ljubavi* (Trionfo d'Amore), IV, 58–64, gdje pjesnik žali za vremenom što su ga zajedno bili proveli u Bologni, na Sveučilištu te se s bolom u duši pita »Chi mi ti tolse sì tosto dinanzi, / senza 'l qual non sapea mover un passo?« (Tko mi te oduze ispred očiju/tebe bez koga ne znadoh učiniti ni koraka?) Usp. Francesco Petrarca, *Canzoniere, Trionfi e poesie latine*, nav. djelo, str. 504, stihovi 62–4. Opširnije o Tommasu Caloiru vidi u: *Dizionario biografico degli italiani (DBI)*, (Biografski rječnik Talijana), *sub voce*, tom 16, Enciclopedia italiana Treccani, Roma, 1973.

¹⁶ Usp. prijevod, str. 3. Zanimljivo je da Petrić navodi dimenziju (»veći«) za plodove, a ne kvalitetu (ev. bogatiji), čime posvjedočuje svoj moralni stav.

¹⁷ Usp. isto, str. 4. Za Platona Petrarca drži da je »*princeps philosophiae*«. O Petrarkinoj zasluzi za novi odnos prema Platonu u renesansi, usp. P.O. Kristeller, nav. djelo, str. 8–9 (poglavlje o Petrarci).

¹⁸ Petrarka će u dijalogu *Secretum* spomenuti podjelu duše na tri dijela: na razum koji je u glavi, na srdžbu u srcu i na požudnu moć podno grudi: usp. Francesco Petrarca, *Secretum, Liber secundus in Prose*, ur. E. Carrara, Ricciardi, Milano–Napoli, 1955, str. 122.

¹⁹ Usp. prijevod, str. 4–5.

komjerno jelo ili prekomjerno piće, ili neumjerenu pohotu...«, a kao potkrepu komentator navodi i grčku poslovicu koja u prijevodu glasi. »Tust trbuh ne rada bistar um.«²⁰ U Carduccijevu navedenom komentaru čitamo da su ova prva dva stiha »očito« preuzeta iz Tita Livija, koji pripovijeda o Hanibalovim vojnicima u Capui i njihovom prepuštanju snu, vinu i prefinjenim jelima, te metresama kao i neradu (*Dekade*, III, knjiga III), a navodi i mjesto iz Danteova *Pakla*, XXIV, 47–8 (...»segghendo in piuma/in fama non si vien...«).²¹ Petrić međutim insistira na snu, koji obuhvaća poroke dviju snaga, pa je to drugi razlog gubitka vrline, a treće je »danguba sred perja«, pri čemu se – veli on – tu ne radi o postelji, kao što su mislili neki komentatori, jer »time Pjesnik ne bi rekao ništa novo s obzirom na ono što je već ranije rekao za san.«²² Petrić zapravo tu zamjećuje Petrarkinu izravnu vezu s Platonovim *Fedrom* i krilima što ih zavređuju razumne duše. Da je perje u Petrarkinu pjesničkom jeziku metonimija za krila, Petrić dokazuje navodeći i druga mjesta u sastavcima iz RVF kao što su CCCLX, 137; CCLXIV, 6–8; CCVII, 1 i 9; CLXXVII, 3–4 i 10; XXXVII, 102–3 te u njima nalazi potkrepljujuće primjere za svoju tezu.

Krepost iz 2. stiha za Petrića predstavlja i djelatne i spekulativne vrline, ali ne univerzuma, nego se ograničuje isključivo na ljudsko. Jer »svijet« je, dalje, po njemu, ono ljudsko, ljudi sami, što bi bilo potvrđeno 4. stihom. Za glagol »prognati« komentator drži da je »najprimjerenije upotrijebljena [riječ, S.R.]. Jer, prognati i nije drugo do protjerati nekoga s mjesta gdje je rođen i gdje je navikao živjeti.«²³ Nakon toga, naš komentator Petrarku prisposobljuje peripateticima odnosno platoničarima, budući da je tri božanske djelatnosti (stvaranje predmeta, obrtanje njihova načela u vlastitu korist i treće, pretvaranje tih istih predmeta, zbog božanske blizine, u savršene) naveo u stihovima *Kanonijera* (IV, 3; XXIII, 121; XXV, 5; CCXXVII, 9–11).

Narav je »na stranpuće snijeta«, skrenuta u zlo, jer narav je oduvijek bila (narav cjelokupne ljudske vrste) sklona zlu. Slijede sada uzroci koji nastaju voljom Neba, božanskih stvari, slijedeći mišljenje usuda. Varchi je ovo mjesto komentirao kao sukladnost Petrarkina mišljenja mišljenju astrologa, naime da su ljudske sklonosti i navade ovisne o nebeskim utjecajima. U tom kontekstu, sukladno mišljenju platoničara o razumnim dušama koje pokreću nebesa, Petrić navodi sklonosti što ih čovjekovoj prirodi podaruju pojedini planeti, odnosno

²⁰ Usp. isto, str. 6–7. Usp. međutim i komentar Guida Bezzole, prema kojem su »oziose piume« Venerini užici (Francesco Petrarca, *Rime*, Rizzoli, Milano, 1976, str. 95).

²¹ Naš (Kombolov) prijevod tih stihova glasi: »...komu perje godi/i dušek mek, taj nema slave mnogo;«, usp. Dante, *Djela*, II, priredili Frano Čale i Mate Zorić, SN Liber, NZ Matice hrvatske, Zagreb, 1976, str. 131.

²² Usp. prijevod, str. 9.

²³ Usp. isto, str. 13–14.

tijela tih razumnih duša (Saturn, Venera, Jupiter, Mars, Merkur, Sunce i Mjesec). Naš komentator nadalje ističe da Petrarca te sklonosti ili dojmove naziva svjetlima, budući da je i kretanje naše duše svijetleće. Dobrohotna su svjetla, pritom, za Petrarku, Saturn i Jupiter. Neki su raniji komentatori pod tim »svjetlom« odnosno »dobrohotnim svjetlom« shvatili iskrice ljubavi koje se očituju pred dobrim i lijepim, o čemu govori Ciceron u svojim *Razgovorima u Tuskulu*, III, 1.

»Svjetla« koja su zgasnula, a o kojima govori Petrarca (u našem prijevodu ona postaju »blaga vjera«), nisu – veli Petrić – bila doista utrnula, nego su loši običaji zavladaali ljudskom prirodom te je ona prestala živjeti sukladno svjetlima. U stihovima 7–8 Petrić vidi neobičnost, o kojoj svjedoči Petrarca, u tome što se netko bavi filozofijom. Do neznanja koje rađa čuđenje došlo je – veli naš komentator – kako zbog utrnulih svjetala tako i zbog tri ljudska razloga. Komentirajući to mjesto Petrić navodi da su drevni narodi stvari imenovali imenima božanstava, u zahvalnost potonjima, a isti je razlog uvjetovao i postanak muza: »one su nastale u nama ili kao prvi dojmovi, ili pak kao drugo prosvjetljenje putem nebeskih duša.«²⁴

Komentatori nisu vidjeli ništa sporno u Petrarkinu navođenju Helikona: s Helikona teku dvije rijeke, Aganipa i Hipokren koje hrane pjesništvo (Chiari),²⁵ dok Neri navodi kao mogući izvor Danteovo *Čistilište*, XXIX,40, »che Elicona per me versi...«,²⁶ što također upućuje na bavljenje pjesništvom.

Valja priznati da su etimologije što ih Petrić priziva da bi objasnio Petrarkinu prisodobu brda Helikona (obitavališta muza odnosno mjesta gdje čovjek spoznaje taj isti Helikon, a to je ljudski mozak) – dakle, prisodobu rijeci odnosno protjecanju, toku – usuđujemo se reći, presmjele. Jer, preuzetno je ustvrdio da je rekavši »tko rodit rjeku s Helikona smjera« Petrarca imao na umu Homerov i Hesiodov način izlaganja, te naveo mjesta iz *Ilijade* i *Postanka bogova*, da bi odmah zatim ustvrdio da se Petrarca zapravo izrazio »prikladnije od njih«, jer je to zamijetio još kod izvora (budući da govor i pisanje o uzvišenim stvarima nastaju kao rijeka, »iz izvora spoznaje.«)²⁷ Carducci i Ferrari navode pak drugačije objašnjenje, prema kojem je čudesno i posve neuobičajeno sresti čovjeka takva ingenija koji može sačiniti ep, moćan poput rijeke, budući da su već ionako rijetki oni što, kap po kap, uspijevaju sačiniti kakav epigram.

²⁴ Usp. isto, nav. mjesto.

²⁵ Usp. Francesco Petrarca, *Canzoniere*, ur. Alberto Chiari, Mondadori, Milano, 1985, str. 59.

²⁶ Usp. Francesco Petrarca, *Rime, Trionfi e poesie latine*, ur. Ferdinando Neri, Ricciardi, Milano–Napoli, 1951, str. 9. Naš (Kombolov) prijevod toga stiha glasi: »Nek Helikon nabuja sad ko plima!« (usp. Dante, *Djela*, II, nav. djelo, str. 346).

²⁷ Usp. prijevod, str. 15–16.

Prema istom izvoru navodi se i pismo što ga je 1561. godine Annibale Caro uputio Tommasu Machiavelliju u kojem on ukazuje na Petrarkino preuzimanje posljednjeg sloga (Helico-na) u prvom slogu iduće riječi (na-scer), dakle na aliteraciju analognu (u manjem opsegu, dakako) onoj u 11. stihu RVF, I (»Di me medesimo meco mi vergogno:«).²⁸ U prvoj tercini Petrarkina VII. soneta Petrić vidi »ljudske i božanske razloge zbog kojih su ljudi u ono vrijeme bili neskloni proučavanju znanosti i čuđenje što ga je puk očitovao spram onih koji su se tomu predavali«.²⁹

Pitanje »Tko još želi mirtu, tko još želi lovor?«, odnosno deveti stih soneta Petrić ne vidi kao uobičajeno pozivanje na pjesništvo, kao što su to vidjeli drugi komentatori (pa i Carducci je tvrdio da je mirta tvorila pjesnički vijenac za ljubavnu poeziju, kakva je u Petrarkino vrijeme pretežno i bila ona na pučkom jeziku).

To je pitanje, naime, po njemu, izravno u vezi s idućim, 12. stihom: »Bijedna i gola, ti, mudrosti bježi«.³⁰ Petrarca drži da mirtin i lovorov vijenac zavređuje onaj koji se bavi proučavanjem filozofije: relevantna je također i zadržana latinska grafija pojma *philosophia* unutar neuobičajene sheme rima u tercinama CDE/DCE, a gdje *philosophia* (D) rimuje s *altra via* (D). Digresija koju Petrić otvara u vezi s tim 12. stihom kani sugerirati da je Petrarca mislio upravo ono što navodi njegov komentator, a to je simboličko navođenje dvaju vijenaca kao dvaju bjesova, zanosa – onog proročanskog i onog ljubavnog (»znamenja tih dvaju najplemenitijih i najbožanstvenijih zanosa, što ih možemo dosegnuti putem filozofije«).³¹ A, dakako, time Petrić još jednom potvrđuje Petrarku kao platoničara. Filozofi se lišavaju ovozemaljskih stvari da bi slobodnije promišljali božanske stvari. Jer, »zla zarada« iz Petrarkina 11. stiha (sintagma se izgubila u našem prijevodu) štetna je, zapravo, svakome i u svakoj prigodi.

U završnoj tercini (spomenut ćemo da naš prijevod vjerno slijedi original!) ipak, za većinu komentatora ostaje otvorenim sljedeće pitanje: s obzirom na koji prvotni, prvi put, s obzirom na koju stazu, put (*via*) u Petrarkinu 12. stihu biva naveden kao »drugi« (*altra*)? Carducci predlaže – i sam veli neobičnu – konstrukciju: Pjesnik moli prijatelja da krene »putem filologije i vrline, drugačijim

²⁸ Usp. Giosue Carducci, *Edizione Nazionale delle Opere*, XXX, nav. djelo, str. 283–4.

²⁹ Usp. prijevod, str. 16.

³⁰ U svojoj bilješci uz Petrarkin sonet D. Ponchiroli (usp. kritičko izdanje nav. u bilješci 3 u ovom radu) drži da je »*philosophia*« ljubav spram znanosti i filologije. Taj će stih kasnije parafrazirati Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494) u svom XLV. sonetu: »Misera Italia e tutta Europa intorno« (»Jadna Italijo i sva Evropo uokolo«), usp. Giovanni Pico della Mirandola, *Sonetti*, ur. Giorgio Dilemmi, Einaudi, Torino, 1994, str. 91–2.

³¹ Usp. prijevod, str. 19–20. O zanosima ili bjesovima usp. Francesco Patrizi, *Discorso della diversità de' furori poetici*, u izdanju nav. u bilješci 1 ovog rada. Prijevod tog Petrićeva djela također je u rukopisu.

od puta zle zarade«, te odbija prijedloge nekih komentatora da se rečenica pripiše neobrazovanoj svjetini, gomili, kao i da se »altra« (drugi) ispravi u »alta« (uzvišeni), čime bi problemi naizgled bili riješeni.³² Petrić to, međutim, komentira ovako: Bog je ljudima podario dva sredstva, um i volju, koja naš komentator simbolički vidi kao noge, udove na hodočašću. A hodočašće može voditi pravim (»destro sentiero« ili »camin destro«, u prijevodu »pravi put« i »put prav«, RVF XIII i CCCVI) i pogrešnim putem, putem neznanja i poroka, kako ističe Petrić. Stoga Petrarca poziva svoga prijatelja da ga slijedi na »božanskom i uzvišenom« putu, gdje su prolaznici posve rijetki. Apostrofa iz 13. stiha, »...ljupka dušo« (*gentile spirto*) dvoznačna je u dva jezika. No, *spirto*, *spirito*, duh, prisutan je u talijanskoj ljubavnoj lirici na pučkom jeziku još od ranijih sastavaka, djelomice kao relikat srednjovjekovnog poimanja ljubavi, a kasnije i u novoj trinaestostoljetnoj poetici imanentnoj ljupkom novom stilu (stoga i naš prijevod »ljupka dušo« možda preizravno priziva navedeni pjesnički stil, ali nas također navodi da se ponovo prisjetimo Foscola). Kad Petrić citira i ostale primjere iz *Kanconijera* za pojam »spiriti«, teškoće se očituju u prijevodu gdje nalazimo također dvije solucije: duh ili duša. Ali, pojašnjenje ovog pojma, kao i Petrićeva egzegeza navode nas da prihvatimo sintagmu »gentile spirto«,³³ jer, kako Petrić veli, Petrarca oslovljava prijatelja zazivajući ono što je u njemu najbolje i najplemenitije, a to je, reći ćemo slijedeći naš prijevod – duša. A služba u kojoj bi Petrarkin prijatelj trebalo da ustraje doista je veličajna, jer nastavljaajući je pristao bi on istodobno i na samotani hod po trnovitoj i napornoj stazi.

3. Zaključivši time svoje čitanje Petrarkina soneta, ne sumirajući i ne dajući neku globalnu ocjenu ili završni komentar, racionalni, znanstveni Petrić – kakav nam je i znan općenito iz svoje prepiske³⁴ – obraća se oprostajnom formulom

³² Usp. prijevod, str. 20.

³³ Petrić navodi sintagmu iz RVF, LIII, no u našem prijevodu ona glasi »vrli duše«, što se razlikuje od »ljupki duše« iz RVF, VII, pa tako ne može služiti kao potkrepa autorovoj tezi. To, međutim, ne znači da dovodimo u pitanje vrijednost hrvatskog prijevoda *Kanconijera*. Razlozi su ovih nepodudarnosti višestruki; Petrarkin je jezik nerijetko autoreferencijalan, posjeduje brojne poznate homofone elemente, a zbog zahtjeva rime, ritma itd. bilo je to nemoguće očuvati u prijevodu. Sastavke što ih Petrić navodi kao potkrepu svojih teza prevodili su, osim toga, različiti prevoditelji (Frano Čale, Mate Maras, Marko Grčić, Mirko Tomasović).

³⁴ Usp. Francesco Patrizi da Cherso, *Lettere ed opuscoli inediti*, nav. djelo, gdje na str. XX. priređivač Aguzzi Barbagli piše da se Petrić iz svoje prepiske očituje ovako: »Riječ je o čovjeku nadasve odanom vlastitoj predavačkoj [nastavničkoj, S.R.] misiji, koji čvrsto vjeruje u vrijednost vlastitog učenja i u temeljne smjernice svog spekulativnog mišljenja i koji se znade žustro braniti kad mu netko u to dirne.«

O Petrićevoj autobiografiji, koja je toliko koncizna da je mogla stati u jedno pismo (Bacciu Valoriju u Firenzu, 12. siječnja 1587) namjeravamo nešto više reći drugom prilikom. Zanimljiv je, međutim, za ovu priliku podatak da je 1551. godine Petrić, nakon očeve smrti, napustio studij medicine u Padovi (dakle, krenuo svojevršnim »drugim putem«), tako da je, u neku ruku, posjedovao paralelno iskustvo onome o kojem je riječ u RVF VII. Usp. isti, Pismo XXIV, nav. djelo, str. 45–51.

svom ljubaznom gospodaru Ercoleu d'Este. Naš je komentator svjestan originalnosti svoga rada, jer i on je – da nastavimo metaforu iz soneta – krenuo napornim i uzanim putem ljubavi spram filozofije, ne slijedeći oprobane staze, ne povodeći se za ranijim uobičajenim komentarima. Ovo čitanje-komentar napisao je Petrić na samom početku svog filozofskog puta: on je, kako smo naveli, i tiskan zajedno s prvim njegovim važnim djelom *La città felice* (Sretni grad) 1553. godine. Njegovo čitanje Petrarke platoničara poklapa se s oduševljenjem Platonovim teorijama iz *Države* i *Zakona*, što je pak posvjedočeno u *Sretnom gradu*.

Po našem su mišljenju dva načela rukovala Franu Petrića u njegovom komentiranju Petrarke: najprije – istina, a zatim, vjernost duhu »božanstvenog i uzvišenog« Petrarke. Ili, kraće rečeno – vjernost duhu Pjesnika.

FRANE PETRIĆ KOMENTATOR PETRARKE

Sažetak

Među Petrićevim tekstovima koji su uz njegov spis *La città felice* objavljeni u Veneciji 1553. godine nalazi se i *Lettura sopra il sonetto del Petrarca »la gola, el sonno, e l'ociose piume«* (Čitanje Petrarkina soneta »la gola, el sonno e l'ociose piume«), a riječ je o VII. sastavku iz Petrarkina *Kanconijera*, odnosno *Rerum vulgarium fragmenta*. Prema hrvatskom prijevodu teksta i kasnijim tumačenjima Petrarkina soneta autorica utvrđuje mjesto »Čitanja« u Petrićevoj teoriji i njegovo značenje u kontekstu, također i autobiografskom, ovog filozofa iz 16. stoljeća.

FRANCESCO PATRIZI COMMENTATORE DEL PETRARCA

Riassunto

Nella miscellanea pubblicata nel 1553 a Venezia, accanto a *La città felice*, Francesco Patrizi aveva pubblicato la sua *Lettura sopra il sonetto del Petrarca: »la gola, el sonno, e l'ociose piume«*, VII componimento dei *Rerum vulgarium fragmenta*. In base alla traduzione croata di questo testo e tenendo conto dei commenti posteriori del sonetto petrarchesco l'Autrice rimarca il posto di rilievo della *Lettura* nella produzione teorica del Patrizi e la sua importanza nel contesto – anche – autobiografico del filosofo cinquecentesco.